

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı Issue 35 • Aralık December 2024

www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut640>

Araştırma Makalesi / Research Article

Babur'un Eserlerinde Eskicil Ögeler

Archaic Elements in Babur's Works

Öz

Doğu Türkçesinin doğal bir mirasçısı olan Çağatay Türkçesinin dil özellikleri, Eski Türkçenin ses ve şekil yapılarını bünyesinde barındırmaktadır. Çağatay Türkçesi, klasik biçime doğru evrilirken, mükemmel bir eser külliyyatı üretmiştir. Bu eserlerin fonetik ve morfolojik özelliklerinin ayrıntılı bir analizi, Çağatay Türkçesinin Eski Türkçenin bazı dil bilimsel öğelerini kendi yapısına dâhil ettiğini ve bunları ayırt edici bir özelliğe dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca bazı özellikler, eskicil ögeler olarak metinlerde yer almaktadır.

Mevcut literatürde "arkaik", "arkaizm", "eskicil" ve "eskicilik" terimleri birbirinin yerine kullanılmaktadır. Makalede, "eskicil" terimi kullanılmış ve Babur'un eserlerindeki eskicil ögeler tespit edilmiştir. "Eski Türkçeye özgü olan ve diğer Türk lehçelerinde bulunmayan bazı fonetik ve morfolojik öğelerin kullanımı" tanımına uygun olarak, Babur'un kaleme aldığı *Babur-nâme*, *Dîvân*, *Mübeyyen Der Fıkh* ve *Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi* adlı eserler taranmıştır. İlk olarak Babur'un eserlerine genel bir bakış sunulmuş, ardından tespit edilen eskicil ögeler "Fonetik Eskicil Ögeler" ve "Morfolojik Eskicil Ögeler" başlıkları altında kategorize edilerek incelenmiştir. İnceleme neticesinde, fonetik özellikler bağlamında, Babur'un eserlerinde birkaç sözcükte, söz içi ve söz sonu /d/ ve /b/ seslerinin korunduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, çok heceli bazı sözcüklerin sonundaki /ğ/ ve /g/ seslerinin de muhafaza edildiği tespit edilmiştir. Morfolojik açıdan bakıldığında, Eski Uygur Türkçesinde gerekliliği ifade eden -GUIUK ekinin, Babur'un eserlerinde de birkaç örnekte eskicil öge olarak kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Babur, Eskicil Ögeler.

Abstract

The linguistic features of Chagatai Turkish, a natural inheritor of Eastern Turkish, incorporate the phonetic and morphological structures of Old Turkic. As Chagatai Turkish evolved into its classical form, it produced a corpus of works of great excellence. A detailed analysis of the phonetic and morphological features of these works reveals that Chagatai Turkish has incorporated certain linguistic elements of Old Turkic into its structure, transforming them into a distinctive feature. Additionally, some features are included in the texts as archaic elements.

In the existing literature, the terms "arkaik", "arkaizm", "eskicil" and "eskicilik" are used interchangeably. In this article, the term "eskicil" is employed, and the archaic elements in Babur's works are identified. In accordance with the definition of the use of some phonetic and morphological elements that are unique to Old Turkic and not found in other Turkish dialects, *Babur-nâme*, *Dîvân*, *Mübeyyen Der Fıkh* and *Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi* written by Babur were scanned. The obsolete elements were thus identified. Firstly, an overview of Babur's works is provided, followed by an analysis of the identified anachronistic elements, which are categorised under the headings of "Phonetic Features" and "Morphological Features". A few words in Babur's writings retain intrasyllabic and final /d/ and /b/ sounds, according to the study. The context of phonetic features is relevant to this observation. Additionally, it was discovered through study that several polysyllabic words retained their final /ğ/ and /g/ sounds. It was noted that Babur's texts occasionally employed the morphologically archaic suffix -GUIUK, which in Old Uyghur Turkish indicate need.

Keywords: Chagatai Turkish, Babur, Archaic.

Ahmet Karataş*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Dr.

Balıkesir /Türkiye

Elmek: 10ahmetkaratas@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6698-8371

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 05.12.2024

Kabul Tarihi: 21.12.2024

E-yayın Tarihi: 31.12.2024

Atıf / Citation:

Karataş, A. (2024). Babur'un Eserlerinde Eskicil Ögeler. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (35), s.18-26.

Giriş

VII. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar Türklerin yazı dili olarak kullanılan Eski Türkçe, XIII. yüzyıldan itibaren Moğolların akını ile yerini, Türk dünyasının farklı coğrafya ve zamanlarında gelişen edebî dillere bırakmıştır. XIII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar olan dönemde, batıda Eski Anadolu Türkçesi, doğuda ise Harezmi Türkçesi gelişmesini sürdürmüştür. Ancak XIV. yüzyılın sonlarında Timur'un Orta Asya Türk birliğini yeniden sağlamasıyla, doğuda ortak bir yazı dili olarak Çağatay Türkçesi gelişmiştir. Çağatay Türkçesi, batıda Osmanlı Devleti'nin sınırlarının dışında kalan Batı Asya'dan Doğu Asya'ya uzanan bir bölge içerisinde, XV. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar bir zamanda doğu Türklerinin yazı dili olmuştur. Klasik dönemiyle birlikte fonetik ve morfolojik açıdan özgünlüğe erişen Çağatay Türkçesinin dilsel özellikleri incelendiğinde, eskicil öğeleri de barındırdığı görülmektedir.

Mevcut literatürde “arkaik”, “arkaizm”, “eskicil”, “eskicilik” sözcüklerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. *TDK Türkçe Sözlük*'te arkaik sözcüğü “1. Güzel sanatlarda klasik çağ öncesinden kalan. 2. Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan”, arkaizm “Kullanıldığı çağdan daha eski bir çağa ait biçimin, yapının özelliği” olarak tanımlanır (TDK, 2019: 153).

Zeynep Korkmaz'ın *Grammer Terimleri Sözlüğü*'nde bu kavramlar, “eskicilik”, “eski kelime”, “eskilik” terimleriyle karşılanır:

eski “Eskiye ait, eski devirden kalma arkaik, kalıntı”, *eskicilik* “Eskiye bağlılık, artık kullanılıştan düşmüş olan eski kelimeleri veya kelimelerin eski biçimlerini kullanma; kalıntı kelimeleri kullanma”, *eski kelime* “Bugün artık kullanılıştan düşmüş bulunan veya eski biçimi ile kullanılan kelime, kalıntı kelime: *gökçek* “güzel”, *esriük* “sarhoş”, *bencileyin* “benim gibi”, *heybetlü*, *haşmetlü*, *hatun*, *kaygulanmak* vb., *eskilik* “Eskiden kalma; yazı ve konuşma dilinde artık kullanılıştan düşmüş olan, dilin daha eski veya tarihî devirlerine ait kelime, deyim ve şekiller: *adaklı* “sözlü”, *ağu* “ağı, zehir”, *gendüzi* “kendisi”, *gözü* “ayna”, *ıldız* “yıldız”, *ogrı* “hırsız”, *urmak* “vurmak”, *sayrı* “hasta” (Korkmaz, 2010: 84-85).

Ölmez, “Çağataycadaki Eskicil Öğeler Üzerine” adlı makalesinde eskicil, eskicilik terimini kullanarak “Bir dilde Eski Türkçeyle karşılaştırıldığında, öteki Türk dillerinde bulunmayan ses ve yapı özelliklerinin yanı sıra sözlüksel biçimlerin de Eski Türkçeye benzer biçimde yaşaması, kullanılması” tanımını yapar (2003: 136). Erdem Uçar ise “Çağatay Türkçesinde Eski Türkçenin İzleri” adlı çalışmasında arkaik sözcüğünü “Kullanıldığı dönemden daha eskiye uzanan ve artık kullanımdan düşmüş olan, sadece bazı sözcüklerde varlığını gösteren dil öğeleri” olarak açıklar (2011: 1828).

Bu çalışmada ise Babur'un kaleme aldığı *Babur-nâme*, *Babur Dîvânı*, *Mübeyyen* ve *Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi* adlı eserlerdeki eskicil öğeler tespit edilmiştir. Çalışmada eskicil terimi tercih edilmiş ve bu terim “Eski Türkçenin karakteristik özelliği olan ve diğer tarihî Türk lehçelerinde bulunmayan bazı fonetik ve morfolojik öğelerin Çağataycada birkaç sözcükte varlığını sürdürmesini” tanımlamak için kullanılmıştır. Makalede kısa bir giriş bölümünün ardından Babur'un kaleme aldığı eserler tanıtılmış, daha sonra eserlerde tespit edilen eskicil öğeler “Fonetik Eskicil Öğeler” ve “Morfolojik Eskicil Öğeler” başlıkları altında incelenmiştir.

1. Babur'un Eserleri

1.1. Babur-nâme

Babur tarafından kaleme alınan *Babur-nâme*, Çağatay Türkçesinin nesir alanındaki en yüksek seviyesini temsil etmektedir. Eser, otobiyografik özelliğinin yanı sıra XV. yüzyıl ve XVI. yüzyıl Orta Asya, Hindistan ve Afganistan coğrafyasının medeniyetini, ekonomik ve beşerî coğrafyasını, edebiyatını, sanatını, mimarisini hatta söz konusu bölgenin bitki ve hayvan çeşitliliğini yansıtması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca bölgede gerçekleşen siyasi çekişmelerin, taht kavgalarının, savaşların, bu savaşlara ilişkin askerî bilgilerin ve bunlar gibi başka hiçbir kaynakla eşleşemeyecek bilgilerin sunulması, Babur-nâme'ye başta tarih, filoloji, edebiyat, coğrafya, oryantalist, zoolog, tıp vb. bilim insanlarının ilgi göstermesine neden olmuştur. Eserin Farsça, Latince, Almanca, İngilizce ve Hintçe gibi dillere çevrilmesi onun önemini tasdik eden önemli bir özellik olarak nitelendirilmektedir.

1.2. Babur Dîvânı

Hükümdar şair olan Babur, dîvanında aşk, tabiat, ahlaki ve tasavvufi konuları işlemiştir. Babur'un şiirlerinde, hayat felsefesini, kişilik özelliklerini görebilmek mümkündür. Ayrıca, doğduğu topraklardan uzakta imparatorluğunu kurmuş bir hükümdar olarak şiirlerinde gurbet temasına bolca yer vermiştir. Yücel, Babur'un *Babur-nâme*'deki samimi üslubunu *Dîvân*'ında da devam ettirdiğini belirterek onun bütün söz ve şekil sanatlarına hâkim olmasına rağmen sanat endişesinden uzak, konuşur gibi şiir yazdığından bahseder (1995: 19). Toplam sekiz nüshasının olduğu bilinen *Babur Dîvânı* ile ilgili en nitelikli çalışma, Bilal Yücel tarafından altı nüsha mukayese edilerek yapılmıştır.

1.3. Mübeyyen Der Fıkh

Mübeyyen, Babur tarafından Hanefilik mezhebine mensup müslümanlar için yazılmış bir fıkıh kitabıdır. Eser, mesnevi nazım şekliyle ve aruzun "*Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün*" kalıbıyla yazılmıştır (Bilkan, 2001: 8). İman, namaz, zekât, oruç ve haccın anlatıldığı beş bölümden oluşan manzum bir eserdir. İçerisinde yer yer mensur bölümlerin de bulunduğu eser, 2558 beyitten oluşmaktadır (Argunşah, 2013: 59). Türkiye'de eserin yayımı, Tanju Oral Seyhan tarafından yapılmıştır.

1.4. Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi

Risâle-i Vâlidîyye, Babur'un eserlerinde de sıklıkla ismi geçen Ubeydullah Ahrârî'ye aittir. *Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi* ise Farsçadan Çağatay Türkçesine çeviridir. 243 beyitten oluşan eserde, tasavvufun esasları anlatılmaktadır. Türkiye'de eserin yayımı Ali Fuat Bilkan tarafından yapılmıştır.

2. Babur'un Eserlerinde Eskicil Ögeler

Çağatay Türkçesi, klasik dönemle birlikte özgünlüğe erişmiştir. Babur, eserlerini, klasik Çağatay Türkçesiyle kaleme almıştır. Çağatay Türkçesi, Eski Türkçenin tabii bir mirasçısı olarak Eski Türkçeden izler taşımasının yanında zaman zaman Oğuz ve Kıpçak Türkçelerinin ses ve şekil öğelerini de bünyesinde barındırmıştır. Çağatay Türkçesiyle yazılmış eserlerde, Köktürk ve Uygur dönemine ait bazı dil öğeleri, Çağataycanın karakteristik bir özelliği hâline gelirken bir kısmı da eskicil bir yapı özelliği gösterir (Erdem Uçar, 2011: 1829).

2.1. Fonetik ESKİCİL ÖGELER

Karaağaç, klasik devir öncesi Çağatay Türkçesiyle yazılmış Lutfi Dîvânı'nda söz içi ve söz sonu /d/ ve /b/ sesinin korunmasını ve /-p-/ > /-f-/ değişikliği görülmemeyen sözcükleri, doğrudan Eski Türkçenin bir uzantısı olarak görür (1997: XXXI-XXXIII). Erdem Uçar ise, Çağatay Türkçesinde söz içi ve söz sonu /d/ ve /z/ seslerinin korunmasını, söz içi ve söz sonu /b/ sesinin korunmasını ve çok heceli sözcüklerin sonundaki /g/ ve /ğ/ seslerinin korunmasını, eskicil öge olarak değerlendirir (2011: 1829-1830).

2.1.1. Söz İçi ve Söz Sonu /d/ Sesinin Korunması

Tekin, Orhun Türkçesinde ötümlü dış patlayıcısı /d/ sesinin, söz içi ve söz sonunda kullanıldığını belirtir (*adək* "ayak", *ad(g)ır* "aygır", *bod* "boy", *ıd* "göndermek" (2016: 66). /d/ sesi, Eski Uygur Türkçesinde korunur (Ercilasun, 2010: 275). Karahanlı Türkçesinde de bu durum geçerlidir (*adək/azək* "ayak") (Hacıeminoğlu, 2013: 6). Harezmi Türkçesinde ise /d/ 'li ve /y/ 'li şekiller bir arada bulunmaktadır ve bu da dönemin, /d/ sesinden /y/ sesine geçiş dönemi olduğunu göstermektedir (*ağır-* ~ *ayır-* "ayırma", *kağgu* ~ *kaygu* "kaygı", *keđ-* ~ *key-* "giymek") (Argunşah vd., 2019: 185). Kıpçak Türkçesinde kimi metinlerde tek tük sızıcı /d/ 'li örnekler bulunsa da bu ünsüz, dönem eserlerinin çoğunda /y/ sesine dönmüştür (*ayağ* ~ *ayak* ~ *ayah* "ayak", *béyi-* "büyümek", *éygi* ~ *éygü* "iyi") (Güner, 2020: 91). Eski Türkçedeki /d/, Eski Anadolu Türkçesinin başlarında /y/ olarak kullanılmıştır (*ayru* "ayrı", *boy* "boy", *uyı-* "uyumak") (Karahan, 2023: 47).

Söz içi ve söz sonu /d/ sesi, Çağatay Türkçesinde /y/ olmuştur. Bazı sözcüklerde eskicil olarak Eski Türkçedeki /d/, Karahanlı ve Harezmi Türkçesindeki /d/ biçimlerinin korunduğuna da rastlanır (*adın* "başka", *edgü* "iyi", *édi* "sahip, tanrı", *ıd* "koku") (Argunşah, 2013: 92). Babur'un eserlerinde çoğunlukla /y/ 'li biçimler kullanılmakla birlikte aşağıdaki örneklerde söz içi ve söz sonu /d/ sesinin eskicil öge olarak kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir:

Yana yüdkemek¹ ü ayağdın ayak,

Celse içre tapanğa olturmak (M, 2004: 82). "Yine ayak ayak üstüne koymak, secde içerisinde ayak tabanı (üzerine) oturmak".

Yana bir sıçkan Nicrāwda bolur émiş, müş-i mişkīn derler. Mişk ıdı andın kelür émiş (B, 1993: 279). "Nicrav'da yaşayan misk sıçanı varmış, misk kokusu ondan geliyormuş."

Yana kolnu bıkınğa koymağdur,

Yağşı ıd ıdlamak hem andaktur (M, 2004: 82). "Yine eli göğüse koymaktır, güzel koku koklamak da öyledir."

2.1.2. Söz İçi ve Söz Sonu /b/ Sesinin Korunması

Tekin, Orhun Türkçesinde ötümlü çift dudak patlayıcısı /b/ sesinin, söz içi ve söz sonunda bulunduğunu belirtir (*kab(i)ş-* "kavuşmak", *sāb(i)n-* "sevinmek", *abla-* "avlamak", *āb* "ev" (2016: 65). Eski Uygur Türkçesinde ise bu ses, çoğunlukla /w/ olmuştur (*ewir-* "çevirmek", *tewe* "deve", *yawız* "kötü") (Ercilasun, 2010: 276; Gabain,

¹ Clauson, *yük* sözcüğüyle aynı kökten (*yü:-*) oluşan *yü:d-* fiilinin, Kuzeydoğu grubu Türk lehçelerinden Teletü diyalektinde *yüy-* şeklinde kullanıldığını belirtir (1972: 885).

2007: 39). Karahanlı Türkçesinde de Eski Türkçedeki /b/ sesininin /w/ sesi olarak geliştiği örnekler vardır (*sub* > *suw* "su", *yablak* > *yawlak* "kötü, fena") (Hacıeminoğlu, 2013: 7). Harezmi Türkçesinde söz içinde ve söz sonundaki /b/'ler bazı sözcüklerde /w/ ve /v/'ye dönüşmüşlerdir. (*abın-* > *awun-* ~ *avun-* "avunmak", *öbke* > *öwke* ~ *öfke* "öfke") (Argunşah vd., 2019: 185). Kıpçak Türkçesinde Eski Türkçenin patlayıcı /b/ ünsüzü sızıcılaşarak /v/ olmuştur (*abiç* > *aviç* ~ *avuç* "avuç", *ablak* > *avlak* "ıssız, tenha yer") (Güner, 2020: 90). Eski Anadolu Türkçesinde de söz içindeki ve söz sonundaki /b/'ler /v/ olmuştur (*ev* "ev", *sev-* "sevmek", *tavşan* "tavşan") (Karahana, 2023: 47).

Çağatay Türkçesinde, Eski Türkçenin söz içi ve söz sonu /b/ sesi, /v/ olmuştur. Ancak birkaç sözcükte Eski Türkçedeki biçimlerin korunduğu görülmektedir (*télbe* "deli", *yalbar-* "yalvarmak") (Argunşah, 2013: 90). Babur'un eserlerinde de birkaç sözcükte söz içi ve söz sonu /b/ sesininin korunduğu tespit edilmiştir:

Ösrük közige tā ki köngül boldı mübtelā,

Hergiz bu tilbeni yana hüşyār tapmadım (BD, 1995: 121). "Sarhoş gözüne gönül müptela oluncaya dek, asla bu deliyi akıllı bulmadım."

Sén ey gül koymadınğ serkeşlikinğni sero dék hergiz,

Ayağığa tüşüp berg-i hazān dék munça yalbardım (BD, 1995: 135). "Ey gül (yüzlü), servi (boyu) gibi asla inatçılığını bırakmadın, ayağına düşen güz yaprakları gibi bunca yalvardım."

EDAL'da, Starostin, Dybo, Mudrak tarafından İlk Türkçe ve Eski Türkçede *jubka* (2003: 1554) biçiminde tespit edilen yufka sözcüğü, Räsänen tarafından VEWT'de *yub-ka* maddesinde incelenmiştir (1969: 209). DLT'de "her şeyin incesi; yufka" anlamına gelen *yubka* biçiminin yanı sıra aynı anlamda *yuwka* (Ercilasun vd., 2018) ve KB'de "ince" anlamına gelen *yuoğa* ve *yuvka* (Arat, 2018) biçimleri de tespit edilmiştir. Bu da Eski Uygur Türkçesinde başlayan ve Karahanlı Türkçesinde de devam eden söz içi ve söz sonu /b/ sesininin /v/ sesine değiştiğini göstermektedir. Babur'un eserlerinde de (↔) ile yazılan *yubka/yupka* sözcüğünde ise Eski Türkçede korunan dudak ünsüzü /b/'nin etkisi belirgindir:

Lık bolğay beşeriyettin bil,

Könğlige yubka/yupka hicābı hāşıl "Lakin insanlıktan dolayı gönlünden ince bir perde de meydana gelecektir." (Risāle, 2001: 59).

2.1.3. Çok Heceli Sözcüklerin Sonundaki /ğ/ ve /g/ Seslerinin Korunması

Orhun Türkçesinde /g/ sesininin biri art, diğeri ön olmak üzere iki türü vardır: ötümlü artdamak sızıcısı /γ/ ve onun ön karşıtı /g/. Bu sesler, söz içi ve söz sonunda bulunabilir (*uguş* "boy, kabile", *ügüz* "ırmak", *bäg* "bey", *ädgü* "iyi") (Tekin, 2016: 69). Gabain, Eski Türkçede /ğ/ ve /k/, /g/ ve /k/'ye tekabül eden seslerin söz sonunda korunduğunu belirtir (2007: 38). Karahanlı Türkçesinde de çok heceli sözcüklerin sonundaki /ğ/ ve /g/ sesleri korunur (*katığ* "katı, sert", *ölüg* "ölü", *sarığ* "sarı"). Harezmi Türkçesinde birden fazla heceli sözcüklerin sonundaki /ğ/ ve /g/ sesleri genellikle korunmakla birlikte, Oğuzcanın etkisiyle düştükleri de görülmektedir. (*toluğ* ~ *tolu* "dolu", *kulğak* ~ *kulak* "kulak", *yapurğak* ~ *yawurğak* ~ *yafrak* ~ *yaprak* "yaprak") (Argunşah vd., 2019: 187). Kıpçak Türkçesinde, söz sonunda dönemin ayırıcı bir özelliği

olarak art ve ön damak /ğ/ ve /g/ seslerinin sızıcılaşarak /v/ dudak ünsüzüne değiştiği görülür. Ayrıca yine sınırlı sayıda sözcüklerde görülen söz sonundaki /ğ/ ve /g/ ünsüzlerinin sızıcılaşarak /y/ sesine dönüştüğü örnekler de vardır (*toğ-* > *to-* ~ *tuv-* “doğmak”, *yapığ* > *yapov* “örtü”, *çig* > *çiy* “çiğ”) (Güner, 2020: 97). Eski Anadolu Türkçesinde ise birden fazla heceli sözcüklerin sonundaki /ğ/ ve /g/ sesleri ile eklerin sonundaki /ğ/ ve /g/ sesleri düşer (*yaylag* > *yayla* “yayla”, *bilig* > *bilü* “bilgi”, *ölüg* > *ölü* “ölü”) (Karahan, 2023: 49).

Çağatay Türkçesinde birden fazla heceli sözcüklerin sonundaki /ğ/ ve /g/ sesleri tonsuzlaşıp /k/ olmuştur: *uluk* < *ulug*, *sarık* < *sarıg*, *katık* < *katıg*, *boyluk* < *boylug*, *ölük* < *ölüg*, *yüzlük* < *yüzlüg*. Bazen /k/'ler de /g/'ye döndüğünden sondaki /g/, /ğ/ ve /k/ konusunda Çağataycada bir karışıklık ortaya çıkmıştır (Ercilasun, 2010: 427). Ayrıca bu ses, klasik sonrası metinlerinde düşme eğilimindedir. Kimi eserlerde ise her iki biçim birlikte kullanılır: *kapu* < *kapuğ* “kapı” (Argunşah, 2013: 96).

Kıpçak Türkçesinde çok heceli sözcüklerin sonundaki /ğ/ ve /g/ seslerinin /-ğ, -g/ > /-v/ değişmesi ile /-ğ, -g/ > /-y/ değişmesi, Eski Anadolu Türkçesinde çok heceli sözcüklerin sonundaki /-ğ, -g/ > -Ø düşmesi, Çağatay Türkçesinde ise çok heceli sözcüklerin sonundaki /ğ/ ve /g/ seslerinin korunduğu örneklerin varlığı, Çağatay Türkçesinde eskicil öge olarak kabul edilebilir.

Babur'un eserlerinde de yukarıda bahsedilen bu karışıklık görülmekle birlikte aşağıdaki örneklerde, çok heceli sözcüklerin sonundaki /ğ/ ve /g/ seslerinin korunduğu tespit edilmiştir:

Lebi firākıda içsem çağır yığım kéledür,

Manğa çağırnu kétürmenğ ki açığım kéledür (BD, 1995: 294). “Dudaklarının ayrılığında şarap içsem gözyaşım akar, bana şarap getirmedeğinde ise sızım gelir.”

Könğülni işk buzdı né asığ pend ü naşıhattın,

Méning mecrüh könğümge yaraşmas uşbu merhemler (BD, 1995: 129). “Gönlü aşk bozdu, öğüt ve nasihattan ne fayda? Benim yaralı gönlüme bu merhemler fayda etmez.”

'Araşat ehli kim bulardın öter,

Dūzah üstide köprügige yéter (M, 2004: 23). “Mahşer sakinleri buralardan geçer, cehennem üstünde köprüye ulaşır.”

Sultān Ahmed Mirzā'nınğ 'Ayışa Sultān atlığ kızını kim ata abağa tirig egende manğa kalınlık kılıp édiler, Hocend' te kélip édi (B, 1993: 153). “Sultan Ahmed Mirza'nın Ayşe Sultan Begim adlı kızını, baba(m) ve amca(m) hayattayken benimle nişanlamışlardı, Hocend'e gelmiş idi.”

Yollar revān bolmaydur édi. Bizge hanüz fırsat ol bolmaydur édi kim hizāneni üleşip her pargana ve her yerge mazbūt kişiler ta 'yın kılğay biz. Yana ol yıl hayli ısığ édi (B, 1993: 633). “Yollardan geçilemiyordu. Biz de hazineyi paylaşırıp pergenelere ayırmaya ve diğer yerlere adam göndermeye fırsat bulamıyorduk. Yine o yıl bir hayli sıcak idi.”

2.2. Morfolojik Eskicil Ögeler

Karaağaç, *Lutfi Dîvânı*'nda zamir kökenli şahıs ekleri ile çekimlenmiş istek ve şart çekimlerini morfolojik özellikler bağlamında eskicil öge kabul eder (1997: XXXI-XXXIII).

Erdem Uçar, Çağatay Türkçesi eserlerinde kullanılan *-gli/-gli* sıfat-fiil ekini ve *-yU* zarf-fiil ekini morfolojik açıdan eskicil öge olarak belirtir (2011: 1831-1832). Babur'un eserlerinde ise eskicil öge olarak Eski Uygur Türkçesinde gereklilik kipi olarak kullanılan *-GUIUK* ekinin kullanımları tespit edilmiştir:

2.2.1. -GUIUK Eki

Tekin, Orhun Türkçesinde *-GUIUK* ekinin iş, oluş ve eylem bildirdiğini belirtir: *yuyka kalın bolısar topulguluk alp ärmiş, yinçgä yogan bolsar üzgülik alp ärmiş* "Yufka kalın olursa delmek zor imiş, ince yoğun olursa (onu) kırmak zor imiş." (Tekin, 2016: 152). Eski Uygur Türkçesi y ağzında *-GUIUK*, gereklilik için kullanılır (Ercilasun, 2010: 273). Gabain ise Eski Türkçede *-gu + luğ* ekinin sık sık yüklem olarak kullanılmasının yanında vasıflık ve isim olarak da kullanıldığını bildirir, ekin bir mecburiyet ve gaye belirttiğini ifade eder (2007: 83). Hacıeminoğlu, Karahanlı Türkçesinde *-gu/-gü* sıfat-fiil eklerinin üzerine yapım eklerinin getirilmesiyle oluşan geniş zaman sıfat-fiillerine *-guçı/-güçi; guluk/-gülik; -gusi/-güsi* eklerini örnek verir (2013: 169).

Çağatay Türkçesinde *-GUIUK* eki, çeşitli fonksiyonlarda kullanılmıştır. Gereklilik kipi olarak kullanılan *-GUIUK* ekinin yanı sıra (Argunşah, 2013: 172), *-GI/-GU/-KI/-KU* fiilden isim yapım eklerinin üzerine gelen *+IK/+LUK* isimden isim yapım eki alet isimleri yapar: *keygülik* "giyecek", *yé-gülik* "yiycek" (Argunşah, 2013: 107). Ayrıca, *-GU* sıfat-fiil eki, *+LUK* isimden isim yapım ekiyle birleşerek hem isim hem de sıfat görevinde sözcükler türetir (Argunşah, 2013: 150). Babur'un eserlerinde de *-GUIUK* eki, gereklilik ve sıfat-fiil eki olarak kullanılmıştır:

Ağız yurda okuğuluk (M, 2004: 55) "Ağız yıkarken okunmalı"

Umreğa niyyet olsa mumı ayıt,

Digülik uşbu vaqt budur eşit (M, 2004: 156). "Umreye niyet(in) varsa bunu söyle; söylenmesi gereken vakit bu (vakittir) işit!"

Yana Hurd-Kâbil'ninğ bendi kim tanğıninğ Hurd-Kâbil sarı çıkarıda Büthâk suyığa bağlağuluktur, yana Gazni'ninğ bendininğ meremmeti, yana Bâğ-ı Hıyâbân yana bu bâğnınğ suynı azdur (B, 1993: 763). "Hurd-Kâbil'in seti, boğazın Hurd-Kâbil tarafına çıktığı yerde Büthâk deresine bağlanmalıdır ve Gazne'nin setinin tamiri, yine Bâğ-ı Hıyâbân'a gelince, bu bağın suyu azdır."

Firâkınğ öltürür mén-i dil-ğasteni bişek

Méni öltür vişâlinğde né ya 'ni'andağ öltürmek

Néçe nâşih nâşihat dégey ü mén hem né kılğay mén

Ezelde çünki bardur bu könğülge körgülik émgek (BD, 1995: 310). "Şüphesiz, ayrılığın gönlü hasta olan beni öldürür, kavuşmanla beni öldür, ne yani öylece öldürmek? Nice nasihat eden söyleyecek ve ben ne yapacağım? Çünkü ezelde, bu gönülde görülecek zahmet vardır."

Ger mén öltürgülik mén öltürgil,

Yok ise sürgülik isem sürgil (BD, 1995: 202). "Eğer ben öldürülmeliysem öldür; yok eğer sürülmeliysem sür!"

Sonuç

Yapılan bu çalışmayla eskicil öge olarak Eski Türkçede kullanılıp diğer Türk lehçelerinde kullanılmayan, yani kullanımdan düşmüş olan bazı fonetik ve morfolojik özelliklerin de Çağatay Türkçesi metinlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Babur'un eserlerinde söz içi ve söz sonu /d/ sesinin bazı örneklerde korunduğu görülmüştür. Daha XI. yüzyıldan itibaren Türk lehçelerine damgasını vuran bu sesin, Karahanlı Türkçesi döneminden sonra Harezmi Türkçesinde sıklıkla /y/'ye dönüştüğü tespit edilmiştir. Babur'un eserlerinde /y/'li biçimler sıklıkla kullanılsa da /d/ sesi *id* ve *idla-*, *yüdke-* gibi birkaç örnekte korunmuştur. Söz içi ve söz sonu /b/ sesi Eski Uygur Türkçesi döneminde /w/ sesine dönüşmüştür. Babur'un eserlerinde söz içi ve söz sonu /b/ sesi bazı sözcüklerde anakronik bir biçim olarak korunmuştur: *tilbe*, *yalbar-*, *yubka/yupka*. Çağataycada çok heceli sözcüklerin sonundaki /g/ ve /ğ/ sesleri, telaffuz değişikliğine uğrayarak tonsuzlaşır ve /k/ sesine dönüşür. Dahası, bu ses klasik sonrası metinlerde Oğuzca şekillerden etkilenme eğilimindedir. Babur'un eserlerinde /g/ ve /ğ/ sesleri şu örneklerde korunmuştur: *açığ*, *asığ*, *ısığ*, *köprüğ*, *tirig*. Babur'un eserlerindeki eskicilerin morfolojik incelemesinde, Eski Türkçede çeşitli fonksiyonlarda kullanılan -*GULUK* ekinin tespit edilmesi dikkat çekicidir: *bağlağuluk*, *digülük*, *okuğuluk*, *öltürgülük*, *sürgülük*.

Kaynakça ve Kısaltmalar

- Argunşah, M. & Sağıol Yüksekaya, G. (2019). *Karahanlıca, Harezmi, Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Argunşah, M. (2013). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- B:** Thackston, W.M. (1993). *Zahiruddin Muhammed Babur Mirza Baburnama, I.-III. C.*, (Çağatayca aslı. Abdurrahim Hanhanan'ın Farsça Tercümesi ve İngilizcesi. Yayınlayanlar: Ş. Tekin ve G. A. Tekin.), Harvard: Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- BD:** Yücel, B. (1995). *Bâbüir Dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: At the Clarendon Press.
- DLT:** Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânı Lugâti't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (2013). *Çağatayca El Kitabı*. (çev. Günay Karaağaç). İstanbul: Kesit Yayınları.
- EDAL:** Starostin, S., A. & Dybo, A., V. & Mudrak, O. A. (2003). *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*. Leiden; Boston: Brill.
- Ercilasun, A. B. (2010). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem Uçar, F. M. (2011). Çağatay Türkçesinde Eski Türkçenin İzleri. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, volume 6/1, p. 1827-1834.
- Gabain, A. von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner, G. (2020). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Hacıeminoğlu, N. (2013). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (1997). *Lutfi Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, A. (2023). Eski Anadolu Türkçesi. E. Yaman, S. Gedik, C. Selvi (Ed.), *Yeni Türk Dili* (s. 24-95). Ankara: Akçağ Yayınları.
- KB:** Arat, R. R. (2018). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2010). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- M:** Oral Seyhan, T. (2004). *Mübeyyen Der Fıkh*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ölmez, M. (2003). Çağataycada Eskicil Ögeler Üzerine. A. Ata, M. Ölmez (Ed.). *Mustafa Canpolat Armağanı* (s. 135-142). Ankara.
- Risâle:** Bilkan, A. F. (2001). *Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- TDK (2019). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- VEWT:** Räsänen, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.